

Бона Деа – (лат. *Bona Dea* – Добра Богиня) – почесний титул і шаноблива назва давньоримської богині, справжнє культове ім'я якої лишається невідомим, оскільки воно вважалося сакральним і було забороненим для проголошення серед непосвячених.

Характеристика

Вважається втіленням богині-матері, оскільки асоціювалась з родючістю природи, землеробством, плодovitістю жінок і водночас їх цнотливістю, зціленням від хвороб (особливо безпліддя), захистом держави і народу Риму. Слово *bonus, a, um* має розгалужену семантику (добрий, чесний, справедливий, шляхетний, вмільий, гідний похвали, цнотливий, безгрішний, хоробрий, цілющий), що свідчить про множинність характеристик богині. Часто її зображували в одній руці з рогом достатку, у другій зі змією, або парою змій, які пов'язувались з багатьма земними божествами і втілювали захисні, запліднювальні і регенераційні функції. Пов'язувалась також з рослинністю (особливо лікувальною), лісовими хащами, левадами.

Джерела

Численність атрибутів богині стала приводом для її ототожнення з багатьма богинями античності з подібними функціями. Історик Р. Фест вважав її латинським варіантом давньогрецької Дамії (можливо, Деметри). Інший історик, А. Макробій ідентифікує її як богиню землі, епітет Майї, Теллус (Терри), якій поклонялись під іменами Опс, Фатуї чи Фауни – богині природи (ця версія міфу була найбільш визнаною). Оскільки богиня інколи зображувалась зі скіпетром у руці, це давало привід для її ототожнення з Юноною. Могла асоціюватись з Медеею з огляду на цілительство і зв'язок зі зміями. Називалося й ім'я Гекати. Цілительні якості Бона Деа підкреслюються в написах, які величають її Бона Деа Гігієя – богиня здоров'я.

Не існує наразі прямих свідчень від жінок-учасниць культу. Відомості про богиню цілковито взяті з джерел, зафіксованих чоловіками, і є досить суперечливими і упередженими, оскільки чоловікам категорично заборонявся доступ до храмових таїнств і обрядів, які були для них предметом особливої зацікавленості і різного роду домислів. Згідно з Цицероном, чоловік, який навіть мигцем побачив обряди, міг бути покараний осліпленням. Хоча чоловіки могли робити підношення богині, або згідно з Овідієм, могли входити на територію «за велінням богині». Епіграфічні джерела свідчать про щедрі пожертви, зроблені чоловіками на будівництво чи реставрацію храму богині, а також містять їхні подячні молитви за зцілення від хвороб.

Міфологія

Міф про Бона Деа з незначними варіаціями записаний багатьма давніми авторами, які в більшості ототожнювали Бона Деа з Фауною – донькою, або сестрою чи дружиною божества Фавна, легендарного царя Лаціума, яка незмінно виступала як жертва жорсткого поводження з боку чоловіка. Як донька Фавна вона повинна була захищати свою добродішність від кровозмішувальних посягань батька. Він надаремно намагався досягти своєї мети, споївши її вином. Роздратований невдачею, батько побив дочку

миртовими різками. Врешті йому вдається оволодіти нею, перевтілившись у змію. За іншою версією легенди, Фауна була дружиною Фавна. Віддана своєму чоловіку і надзвичайно сором'язлива, вона ніколи не залишала своєї кімнати, аби уникнути зустрічі з іншими чоловіками. Одного разу вона випилась вином і чоловік так сильно побив її, що вона померла. Розкаявшись, Фавн зробив її безсмертною і долучив до числа богів. Тому під час містерій, присвячених Бона Деа, мирт (який також вважався еротичним символом Венери) був заборонений для прикрас урочистостей, а вино називалось не інакше як молоком або медом.

Культ

Згідно з римськими літературними джерелами, культ Бона Деа набув поширення під грецьким впливом у часи ранньої чи середньої республіки і отримав посвячення у храмі на Авентинському пагорбі – головній святині богині. Сліди її вшановування знаходять в багатьох містах Італії, як от Остії, Бовіллі, Порті, Аквілеї та ін. Культ богині був популярним серед простого плебейського населення, особливо серед численних вільновідпущеників і рабів, оскільки чужакам було заборонено поклонятися римським божествам, і Бона Деа була єдиним виключенням. Саме тому нижчими верствами римського населення вона вшановувалась як визволителька з рабства.

Культ Бона Деа нагадував культу різних божеств землі і плодovitості грецько-римського світу, пов'язаних з відродженням сил природи, перш за все з діонісійськими містеріями, і передбачав нічні обряди, що в цьому випадку проводились виключно жінками, і включали музику і танці, а також супроводжувався вживанням міцного вина і жертвоприношенням вагітної свині як символу примноження плодovitості. Це було одне з небагатьох послаблень для жінок, позбавлених практично усіх політичних і суспільних прав в умовах жорстко структурованого патріархального устрою Риму. Суспільна мораль осуджувала прояви жінками власної сексуальності, не допускала вживання ними міцних напоїв. Цнотливість римських жінок тісно пов'язувалась з моральністю і процвітанню держави. Той факт, що чоловіки були усунуті від урочистостей Бона Деа, де влада належала жінкам, робив цю подію помітним виключенням з правил тогочасного повсякденного способу життя.

Урочистості

В епоху Римської республіки Бона Деа були приурочені два свята. Перше (весняне), яке відзначалось 1 травня в честь дати заснування Авентинського храму і весняного пробудження богині, було призначене для широких верств жіночого населення (молились також про відвернення землетрусів і за майбутні врожаї) і супроводжувалось убранням храму квітами. Друге (зимове) – засинання богині, відбувалось у грудні (1 грудня, інша версія – в ніч з 3 на 4) в маєтку одного з римських магістратів (консула або претора) під проводом його дружини за участі незайманих жриць-весталок та респектабельних матрон і фінансувалось державою. Зала щедро прикрашалась виноградною лозою. Одне з таких свят, згідно з Плутархом («Життя Цезаря»), набуло скандальної слави і спричинило політичну кризу у 62 р. до н.е., коли союзник Цезаря політик Публій Клодій Пульхр був засуджений за втручання в обряд, нібито переодягшись жінкою і маючи за мету спокусити дружину Юлія Цезаря –

Помпею Суллу, з якою Цезар, як верховний понтифік, пізніше офіційно розлучився, оскільки «дружина Цезаря повинна бути поза підозрою». Більш пізні римські автори припускали, що обидва ці фестивалі були насправді ідентичними. Також в літературі є свідчення про те, що серед простого люду, на відміну від аристократії, культ Бона Деа сповідували і чоловіки. Немає підтвердження іншими авторами оцінки Ювеналом («Сатири») містерій богині як розпусних оргій. Оскільки чоловіки дозволяли обряди, які включали вживання вина і усували їх від участі в церемоніях, це свідчить скоріше про те, що Бона Деа і її культ вважалися зразком жіночої цнотливості.

ДОДАТКОВО

Авентинський храм за свідченнями проіснував принаймні до 4 ст. Мало відомо про його архітектуру і зовнішній вигляд, за винятком того, що на відміну від більшості римських храмів, він був обнесений стіною, а планування було таким, яке дозволяло утаємничити внутрішні культу від непосвячених. Храм був також важливим лікувальним центром, де зберігався запас різних лікарських рослин, якими завідували жриці і в ньому розводили безпечних для життя змії.

Написи імперської епохи свідчать про Бона Деа як особисту богиню-спасительку, яку вшановували як Санта (свята), Августа (велична) чи Доміна (Панна), або як всеблугу Regina Triumphalis (Триумфальна Цариця) чи Terraе marisque Dominatrici (Володарка моря і суші). Численні присвяти пов'язують її з аграрними божествами, такими як Церера, бог лісів Сільван і богиня-діва Діана.

За часів імперії культ поширився у багатьох провінціях для пропаганди імперської ідеології. З кінця 2 ст. зростаючий релігійний синкретизм в традиційних релігіях Риму подає Бона Деа як один з багатьох аспектів Діви Целестиди (Небесної), Великої Матері богів, яку пізніше деякі теологи визначають як прототип Діви Марії у християнстві. З іншого боку, переважна більшість християнських ідеологів пізньої античності заперечують подібний зв'язок і представляють Бона Деа (скоріше Фауну) як приклад аморальності традиційної римської релігії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arnhold M. Male Worshipers and the cult of Bona Dea / Religion in the Roman Empire 1:1. Tübingen, 2015. P. 51–70.
2. Delplace C. Cultes féminins dans l'Adriatique romaine : autour Bona Dea / Cultes polythéistes dans l'Adriatique romaine. Pessac : Ausonius Éditions, 2000. P. 119–132.
3. Fezzi L. Il tribuno Clodio. Roma-Bari : Laterza, 2008. 148 p.
4. Mastrocinque A. Bona Dea and the Cults of Roman Women. Stuttgart : Franz Steiner, 2014. 209 p.
5. Hallvig Y. The Bona Dea Cult. Uppsala : Uppsala Universitet, 2016. 28 p.

6. Platner S. B. *Bona Dea Subaxana / A Topographical Dictionary of Ancient Rome* // Edited by Thomas Ashby. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. P. 85.
7. Schultz C. E. *Women's Religious Activity in the Roman Republic*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2006. 248 p.
8. Takács S. A. *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons : Women in Roman Religion*, Chicago : University of Chicago, 2008. 220 p.
9. Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І. Я., Пономарів О. Д. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. С. 66–67.